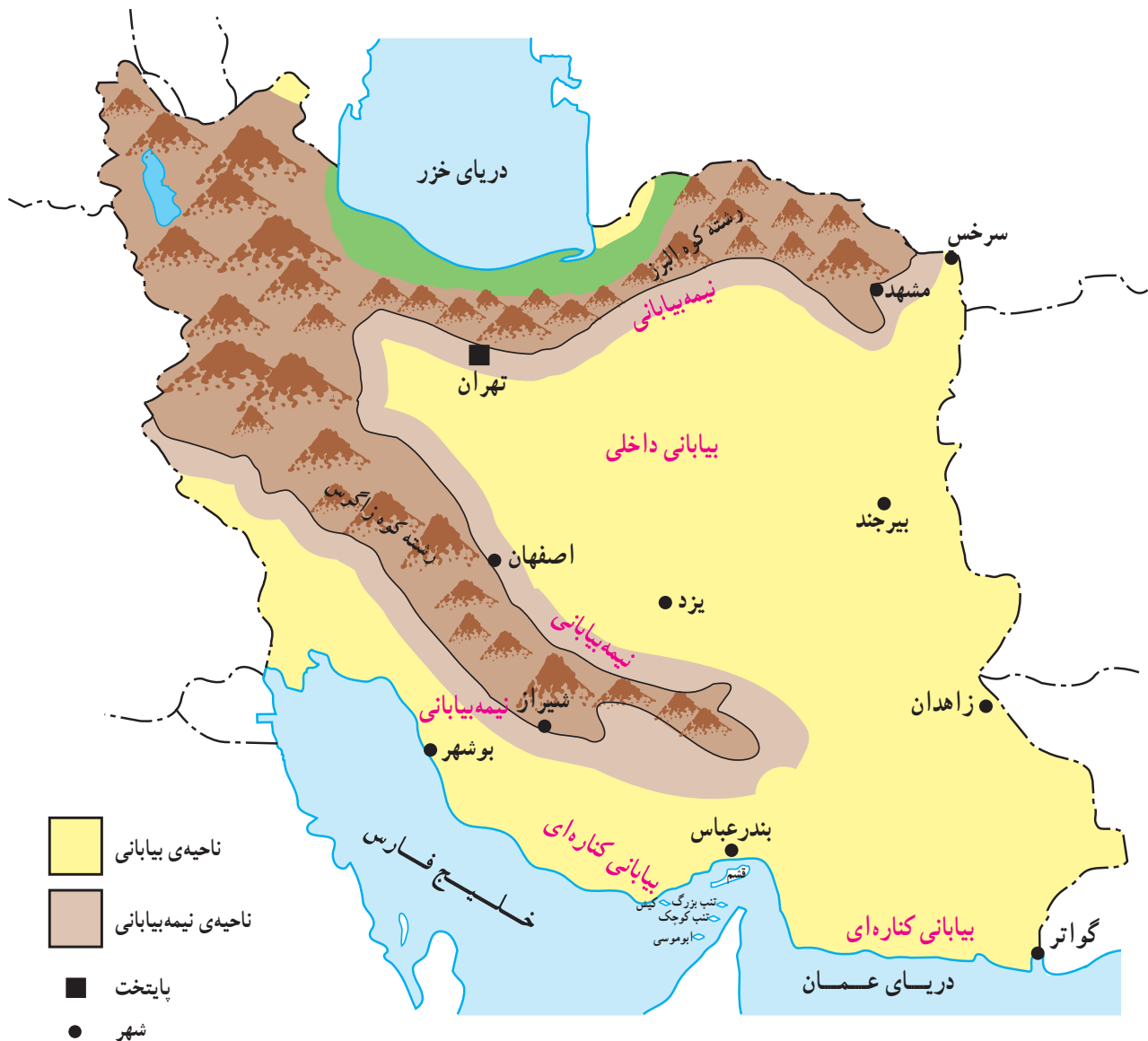

ناحیه‌ی بیابانی و نیمه بیابانی کجاست؟

شکل ۱۳- نقشه‌ی ایران و محدوده‌ی تقریبی ناحیه‌ی بیابانی و نیمه بیابانی

موقعیت و وسعت

کوه اصلی زاگرس و البرز و در جنوب، همه‌ی کناره‌های دریای عمان و خلیج فارس تا جلگه‌ی خوزستان را می‌پوشاند. دو بخش کوچک در شرق و غرب دریای خزر نیز جزء ناحیه‌ی بیابانی و نیمه بیابانی‌اند.

ناحیه‌ی بیابانی و نیمه بیابانی حدود $\frac{2}{3}$ کشور ما را دربرمی‌گیرد. همان‌طور که در شکل ۱۳ می‌بینید، از سرخس تا خلیج گواتر در شرق ایران و بخش‌های داخلی ایران بین دو رشته

آب و هوای ناحیه‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی چگونه است؟

اختلاف درجه‌ی حرارت (دما) در شب و روز و در فصول مختلف سال زیاد نیست. در فصل تابستان، به دلیل دمای زیاد و تبخیر آب دریاها و عمان و خلیج فارس، هوا گرم و مرطوب می‌شود و به صورت شرعی درمی‌آید که آزاردهنده است.

۳- آب و هوای نیمه‌بیابانی، در کوهپایه‌های البرز و زاگرس وجود دارد؛ به طوری که هرچه از نواحی داخلی و کناره‌ای به سمت کوهپایه‌های البرز و زاگرس پیش می‌رویم، مقدار بارش بیش‌تر و دوره‌ی گرما کوتاه‌تر می‌شود. به آب و هوای نیمه‌بیابانی، کوهپایه‌ای نیز گفته می‌شود.

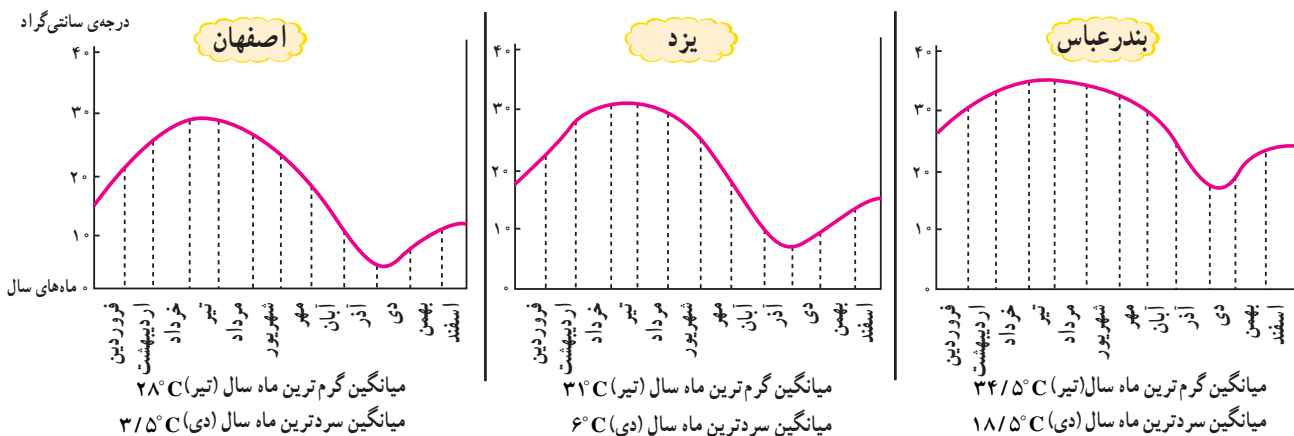
در نمودارهای زیر، میانگین درجه‌ی حرارت (دما) و بارش را در سه ایستگاه مختلف ناحیه‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی می‌بینید. آن‌ها را با یکدیگر مقایسه کنید.

در ناحیه‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی، مقدار بارش کم و دوره‌ی گرما طولانی است. با این حال، مناطق مختلف ناحیه‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی تا حدی از نظر درجه‌ی حرارت و میزان بارندگی با یکدیگر تفاوت دارند؛ از این رو، سه نوع آب و هوا در این ناحیه دیده می‌شود:

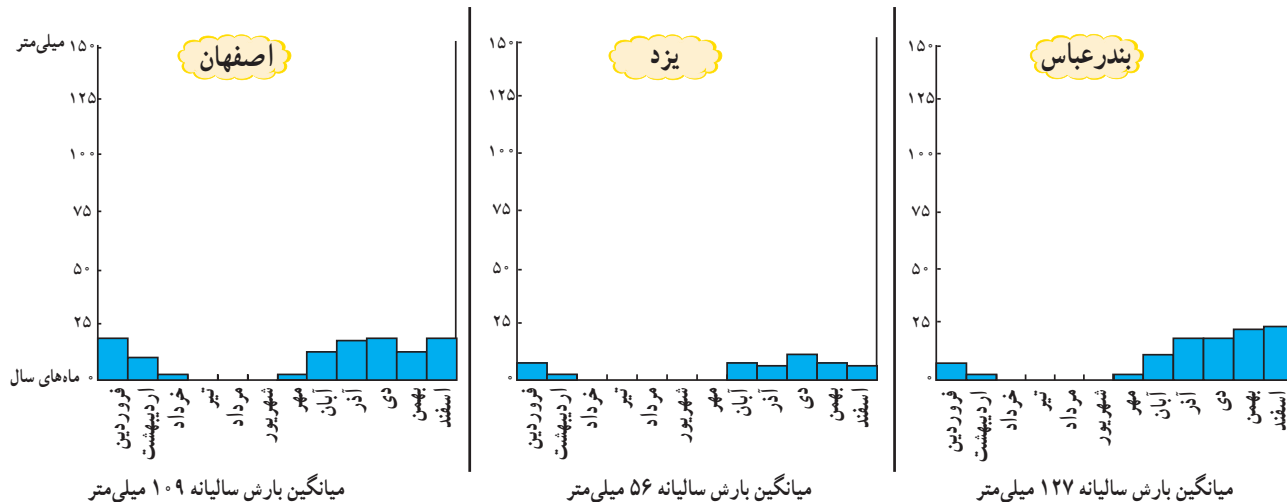
۱- آب و هوای بیابانی داخلی، در مرکز و مشرق ایران دیده می‌شود. در این بخش‌ها، دمای هوا بالا، میزان بارش کم و تبخیر بسیار شدید است. اختلاف دمای شب و روز و تابستان و زمستان زیاد است. در روز، هوا به شدت گرم می‌شود و در شب، به علت خشکی هوا، دما به سرعت کاهش می‌یابد.

۲- آب و هوای بیابانی کناره‌ای، کناره‌های خلیج فارس و دریای عمان را فرا می‌گیرد. در این ناحیه، میانگین دمای هوا بالا و بارش کم است اما به دلیل وجود رطوبت ناشی از دریا،

نمودارهای میانگین دمای ماهانه سه ایستگاه اصفهان، یزد و بندرعباس

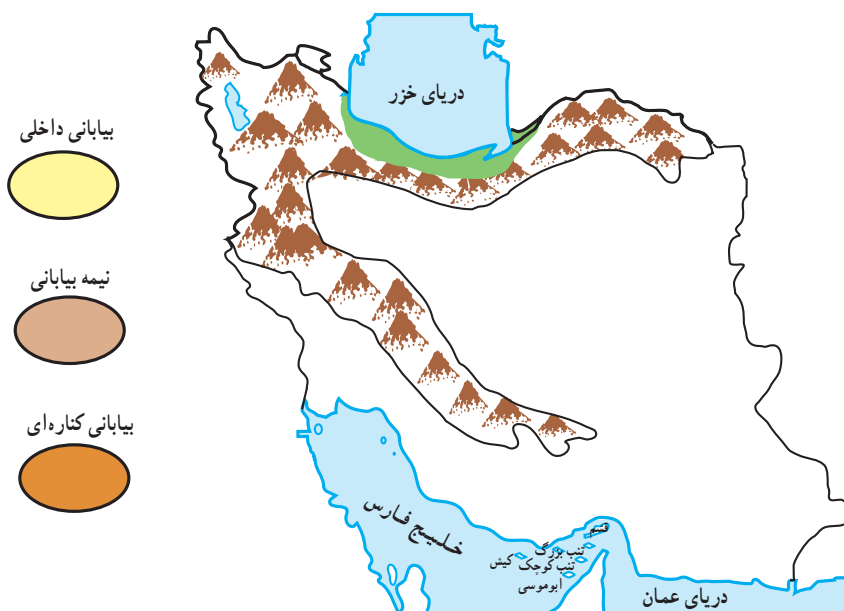

نمودارهای میانگین بارش ماهانه سه ایستگاه اصفهان، یزد و بندرعباس

شکل ۱۴- میانگین دما و بارش در چند شهر ناحیه‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی

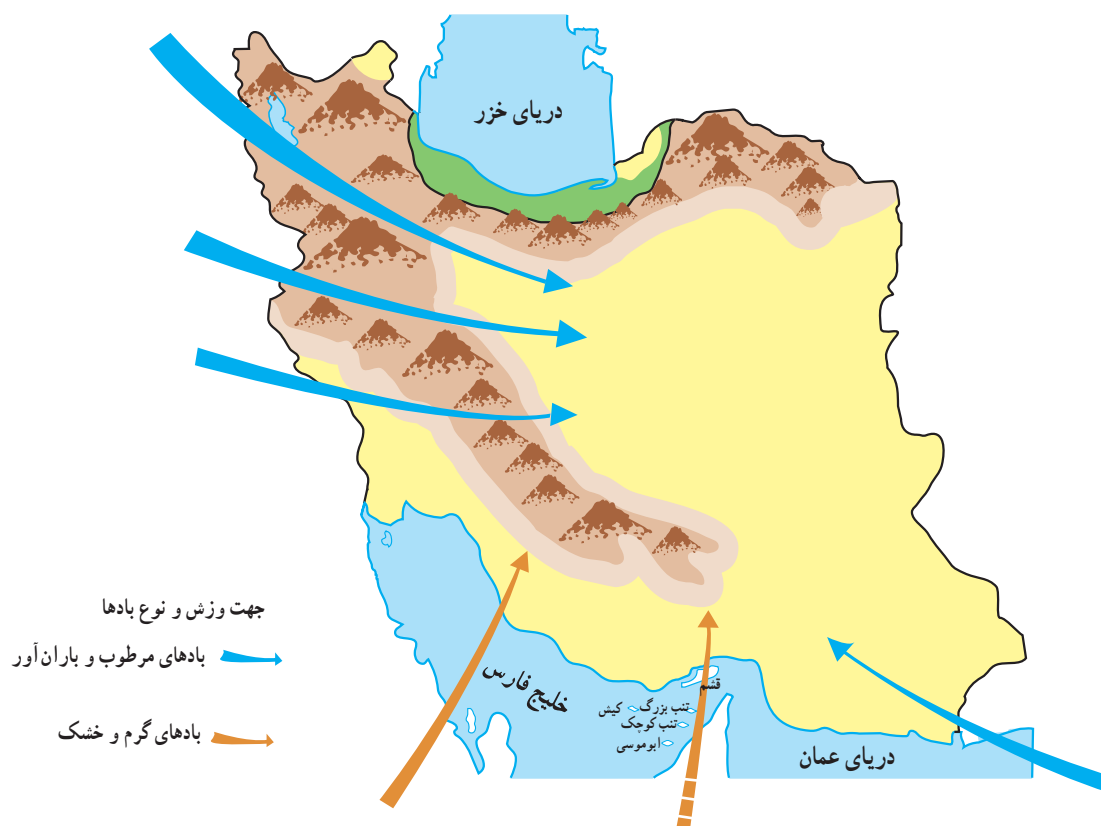
- الف - به شکل ۱۳ و نمودارهای آب و هوا توجه کنید و به سؤالات زیر پاسخ دهید :
- (۱) یزد و بندرعباس از نظر دما و بارش چه تفاوتی با یکدیگر دارند؟
 - (۲) اگر از اصفهان به سمت یزد حرکت کنیم، دمای هوا و بارش چه تغییری می کند؟
 - (۳) اگر از بیرجند به طرف مشهد حرکت کنیم، دمای هوا و بارش چه تغییری می کند؟ چرا؟
- ب - روی نقشه، محدوده‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی را طبق راهنما رنگ آمیزی کنید.

— در ناحیه‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی، مقدار بارش کم و دوره‌ی گرما طولانی است.
— بارش در مناطق نیمه‌بیابانی یا کوهپایه‌ای بیشتر از مناطق بیابانی است.

کدام باده‌ها به ناحیه‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی می‌وزند؟

- بادهای مرطوب و باران آور که رطوبت دریای مدیترانه را با خود به همراه می‌آورند، از شمال غرب و غرب می‌وزند. این باده‌ها که عامل اصلی بارندگی‌اند، در دوره‌ی سرد سال می‌وزند و در ناحیه‌ی کوهستانی و کوهپایه‌ای موجب بارش بیش‌تری می‌شوند ولی در قسمت‌های داخلی ناحیه‌ی بیابانی و به خصوص دشت کویر و لوت از مقدار آن‌ها کاسته می‌شود.
- بادهای جنوب شرقی در فصل تابستان از سمت اقیانوس هند می‌وزند و موجب بارش تابستانی در جنوب شرقی ایران می‌شوند.
- بادهای جنوبی و جنوب غربی که گرم و خشک‌اند، در بعضی از فصول سال می‌وزند.

شکل ۱۵- جهت وزش بادهای در ناحیه بیابانی و نیمه بیابانی

فعالیت

● پاسخ مناسب را انتخاب کنید :

شرعی

مرطوب

گرم

کوهپایه‌ای

بیابانی داخلی

۱- نام دیگر آب و هوای نیمه بیابانی، است.

۲- به هوای گرمی که رطوبت آن زیاد باشد، می‌گویند.

۳- اختلاف درجه‌ی حرارت (دما) در شبانه‌روز و زمستان و تابستان در آب و هوای زیاد است.

۴- بادهایی که از جنوب و جنوب غربی به ایران می‌وزند، هستند.

۵- بادهایی که از شمال غربی و غرب به ایران می‌وزند، هستند.

ناهمواری های ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی چگونه است؟

بین کوه های پراکنده ی ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی شنزارها، نمکزارها و تالاب هایی دیده می شود. دریاچه ها و تالاب های این ناحیه، غالباً شورد و وسعت آن ها در طول سال تغییر می کند؛ زیرا در فصل سرد سال، با افزایش بارش پر آب می شوند و در فصل گرما، به علت کمبود بارش و تبخیر زیاد، آب آن ها کم و خشک شده و نمکزارهایی تشکیل می شوند. رود هلیل رود به تالاب جازموریان و رود هیرمند به دریاچه ی هامون می ریزند. آیا می دانید کدام رود به تالاب گاوخونی در جنوب شرقی اصفهان می ریزد؟

همان طور که در شکل ۱۶ می بینید، بلندی های ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی شامل کوهپایه های البرز و زاگرس، کوه های سیستان و بلوچستان و بلندی های منفرد و پراکنده است. در رشته کوه های مرکزی، قله های بلند و نوک تیزی چون کرکس، شیرکوه، هزار و لاله زار دیده می شود. برخی از آن ها مانند کوه تفتان، در گذشته، آتش فشان بوده اند. سرزمین های پست ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی عبارت اند از دشت کویر، دشت لوت و جلگه هایی مانند خوزستان.

شکل ۱۶- نقشه ی ناهمواری های ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی

دشت کویر و دشت لوت، وسیع‌ترین سرزمین‌های پست ناحیه‌ی بیابانی‌اند.

تالاب‌ها

جانوران آبی‌اند؛ به همین سبب، منبع تأمین غذای بسیاری از حیوانات و حتی انسان‌ها به شمار می‌آیند.

در نواحی بیابانی و نیمه‌بیابانی به آبگیرهایی که آب شیرین یا شور دارند «تالاب» می‌گویند. تالاب‌ها محل زندگی گیاهان و

شکل ۱۷- تالاب جازموریان

شکل ۱۸- کویر مرکزی ایران

فعالیت

الف - به این پرسش‌ها پاسخ دهید :

- (۱) چرا وسعت تالاب جازموریان و تالاب گاوخونی در طول سال تغییر می‌کند؟
- (۲) دو دشت وسیع ناحیه‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی کدام‌اند؟ دما و بارش در این دشت‌ها چگونه است؟
- (۳) نام قلّه‌ی آتش‌فشانی جنوب شرقی ایران را نام ببرید.
- (۴) چرا رودهایی که در ناحیه‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی جریان دارند، اغلب شورند؟

ب - به نظر شما، علل به‌وجود آمدن بیابان‌های خشک وسیع در نواحی داخلی ایران چیست؟ (از آن‌چه در درس‌های گذشته آموخته‌اید برای پاسخ به سؤال استفاده کنید.)

خلیج فارس و دریای عمان چه اهمیتی دارند؟

خلیج فارس و دریای عمان، جمهوری اسلامی ایران را به همسایگان جنوبی و دیگر کشورها پیوند می‌دهد. آب این دریاها گرم و شور است. شوری آب خلیج فارس به علت تبخیر شدید، از دریای عمان بیش تر است.

پیشروی آب دریا در خشکی را «خلیج» می‌گویند. خلیج فارس پیشروی آب دریای عمان در دنباله‌ی دره‌های زاگرس است.

جزیره‌های زیادی در خلیج فارس وجود دارد که بیش تر آن‌ها متعلق به ایران است؛ از جمله، تنب بزرگ، تنب کوچک، ابوموسی، کیش و خارک. قشم بزرگ‌ترین جزیره در میان این جزیره‌هاست.

کناره‌های ایران در خلیج فارس و دریای عمان دارای بریدگی‌های بسیار است که خلیج‌های محلی کوچکی تشکیل می‌دهند؛ این بریدگی‌ها را «خور» می‌نامند که به علت عمق زیاد قابل استفاده برای کشتی‌های بزرگ بازرگانی‌اند.

شکل ۱۹- خلیج فارس، دریای عمان و جزایر متعلق به ایران (منبع: صفحه‌ی ۲۶ اطلس تاریخ ایران)

تاریخی تاکنون با نام خلیج فارس معرفی شده است. خلیج فارس در طول تاریخ اهمیت زیادی داشته است و به عنوان مرکز تجارتی یا راه های ارتباطی بین شرق و غرب جهان شناخته می شود. وجود منابع با ارزش نفت و گاز در خلیج فارس در قرن اخیر، بر اهمیت آن افزوده است؛ به همین دلیل، این منطقه همواره مورد توجه بیگانگان بوده است و به ویژه استعمارگران قصد غارت منابع آن را داشته اند، اما حضور قدرتمند جمهوری اسلامی ایران به عنوان کشوری بزرگ و مهم در منطقه ی خلیج فارس، مانع تحقق اهداف آنان شده است.

تنگه ی هرمز: تنگه ی هرمز یکی از مهم ترین گذرگاه های ارتباطی آبی جهان است که خلیج فارس و دریای عمان را به هم وصل می کند.

اهمیت خلیج فارس: خلیج فارس از قدیم به این نام معروف بوده است. از زمان عیلام، نام «دریای پارس» در منابع تاریخی نوشته شده است و در کتیبه ای که از داریوش پادشاه هخامنشی در کانال سوئز پیدا شده از این محل به عنوان «دریایی که از پارس می آید» یاد شده است و عرب ها آن را «بحر الفارس» می نامیدند و در نقشه های

فعالیت ۱

۱- با توجه به شکل های ۱۰ و ۱۹، در ستون های جدول پاسخ مناسب بنویسید:

نام چند کشور اطراف خلیج فارس و دریای عمان	نام چند جزیره ی مهم در آب های خلیج فارس	نام چند رود که به خلیج فارس و دریای عمان می ریزد

۲- خلیج فارس چه اهمیتی برای کشور ما دارد؟ چند مورد را ذکر کنید.

۳- با استفاده از نقشه ی جهان نما بگویید که دریای عمان به کدام اقیانوس راه دارد؟

۴- مردم به کدام یک از جزیره های ایران برای گردش و خرید مسافرت می کنند؟

۵- مطالبی را که درباره ی خلیج فارس در مجله ها و روزنامه ها نوشته شده است، بیابید و از آن ها یک روزنامه ی دیواری درست کرده و در کلاس نصب کنید.

شکل ۲۱- بندر عسلویه و تأسیسات آن

شکل ۲۰- کوه حلوا و بخشی از آب های خلیج فارس در جزیره ی ابوموسی

شکل ۲۲- کشتی ایرانی در حال عبور از تنگه ی هرمز

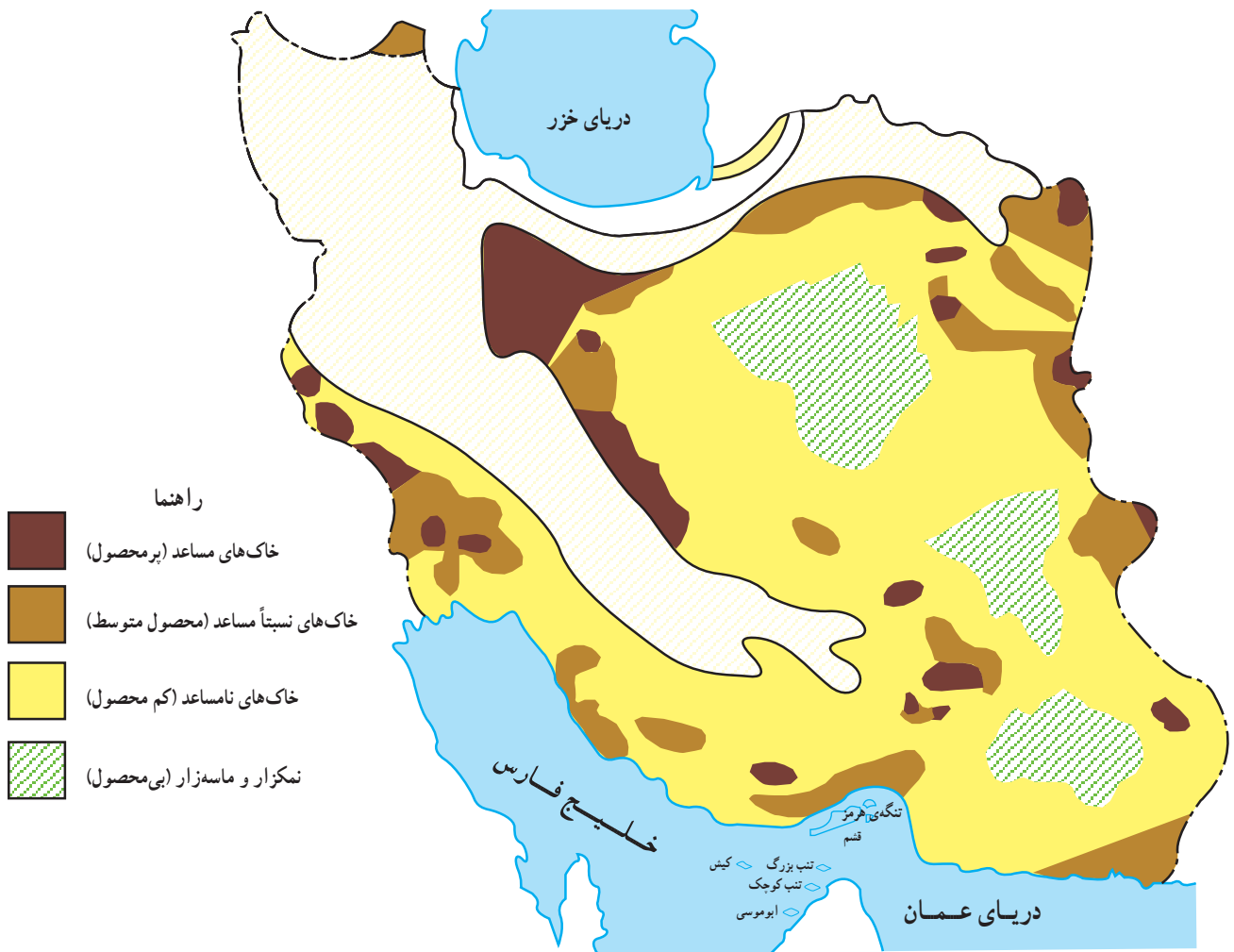
– به کمک نقشه‌ی شماره‌ی ۱۹، اطلاعات خواسته شده را روی نقشه‌ی زیر کامل کنید.

شکل ۲۳

- ۱- خلیج فارس
- ۲- تنگه‌ی هرمز
- ۳- دریای عمان
- ۴- بندرعباس
- ۵- جزیره‌ی قشم
- ۶- تنب بزرگ
- ۷- تنب کوچک
- ۸- ابوموسی
- ۹- جزیره‌ی کیش
- ۱۰- جزیره‌ی خارک
- ۱۱- جزیره‌ی لاوان
- ۱۲- جزیره‌ی سیری
- ۱۳- جزیره‌ی فارسی

پوشش گیاهی و زندگی جانوری در ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی چگونه است؟

شکل ۲۴- نقشه ی انواع خاک های ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی

پوشش گیاهی

در این ناحیه وجود دارد، بعضی از گیاهان مقاوم می توانند در ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی رشد کنند. در بیش تر این نواحی، پوشش گیاهی استپ وجود دارد. استپ به ناحیه ای می گویند که گیاهان کوتاه قد و درختچه های خاردار با فاصله از هم می رویند. در مناطق بیابانی، درختانی با ریشه های بلند و قوی مانند نخل، گز و پسته ی وحشی می روید.

در ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی، دوره ی گرما طولانی و مقدار ریزش باران و برف کم است؛ بنابراین، گیاهان کم تری می روید. اکنون به شکل ۲۴ نگاه کنید و بگویید که وسعت کدام نوع خاک ها در این ناحیه بیش تر است.
* با وجود شرایط طبیعی دشواری که برای رویش گیاه

باشد، می‌توان از گسترش بیابان‌ها و فرسایش خاک جلوگیری کرد. به علت قطع درختان و کندن بوته‌ها و چرای بیش از حد دام‌ها، بخش‌هایی از این ناحیه به بیابان تبدیل شده است. با کشت گیاهان و نهال‌هایی که با شرایط طبیعی این ناحیه سازگاری داشته

شکل ۲۵- منظره‌ای از نخلستان در بیابان

شکل ۲۶- منظره‌ای از درختچه‌های گز در بیابان

شکل ۲۷- تخریب پوشش گیاهی به وسیله‌ی دام‌ها

شکل ۲۸- کاشت نهال در ناحیه‌ی بیابانی برای جلوگیری از فرسایش خاک

حفظ درختان و پوشش گیاهی در این ناحیه اهمیت زیادی دارد.

زندگی جانوری

حیوانات برطاعت بهتر می‌توانند شرایط نامساعد را تحمل کنند. آیا شما می‌توانید چند جانور ناحیه‌ی بیابانی و نیمه‌بیابانی را نام ببرید؟

در این ناحیه، به دلیل سختی شرایط زندگی، تعداد و گونه‌های جانوران کم‌تر است. در ناحیه‌ی بیابانی، بعضی از

چند یوزبک گیباب در بردیسر دیده شد
مدرک حفاظت محیط زیست
استان کرمان گفت: «به نازکی چند
نسل آن دو به انقراض می‌شوند
مطابق با حفاظت شده می‌باشد. در
بردیسر مشاهده شده است.»

شکل ۳۰- اخبار مربوط به انقراض حیات وحش در مطبوعات

شکل ۲۹- شتر، حیوان مقاوم بیابان در حواشی دریاچه‌ی نمک (مسيله)

فعالیت

۱- عبارت‌ها را کامل کنید :

قطع درختان و کندن بوته‌ها

ریشه‌های بلند و قوی

گز و نخل

ماسه‌زار و نمک‌زار

دو ویژگی درختان ناحیه‌ی بیابانی:

دو علت گسترش بیابان:

نوع خاک دشت کویر و لوت:

دو گیاه ناحیه‌ی بیابانی:

۲- درباره‌ی تصاویر ۲۷ و ۲۸ چند سطر توضیح دهید.

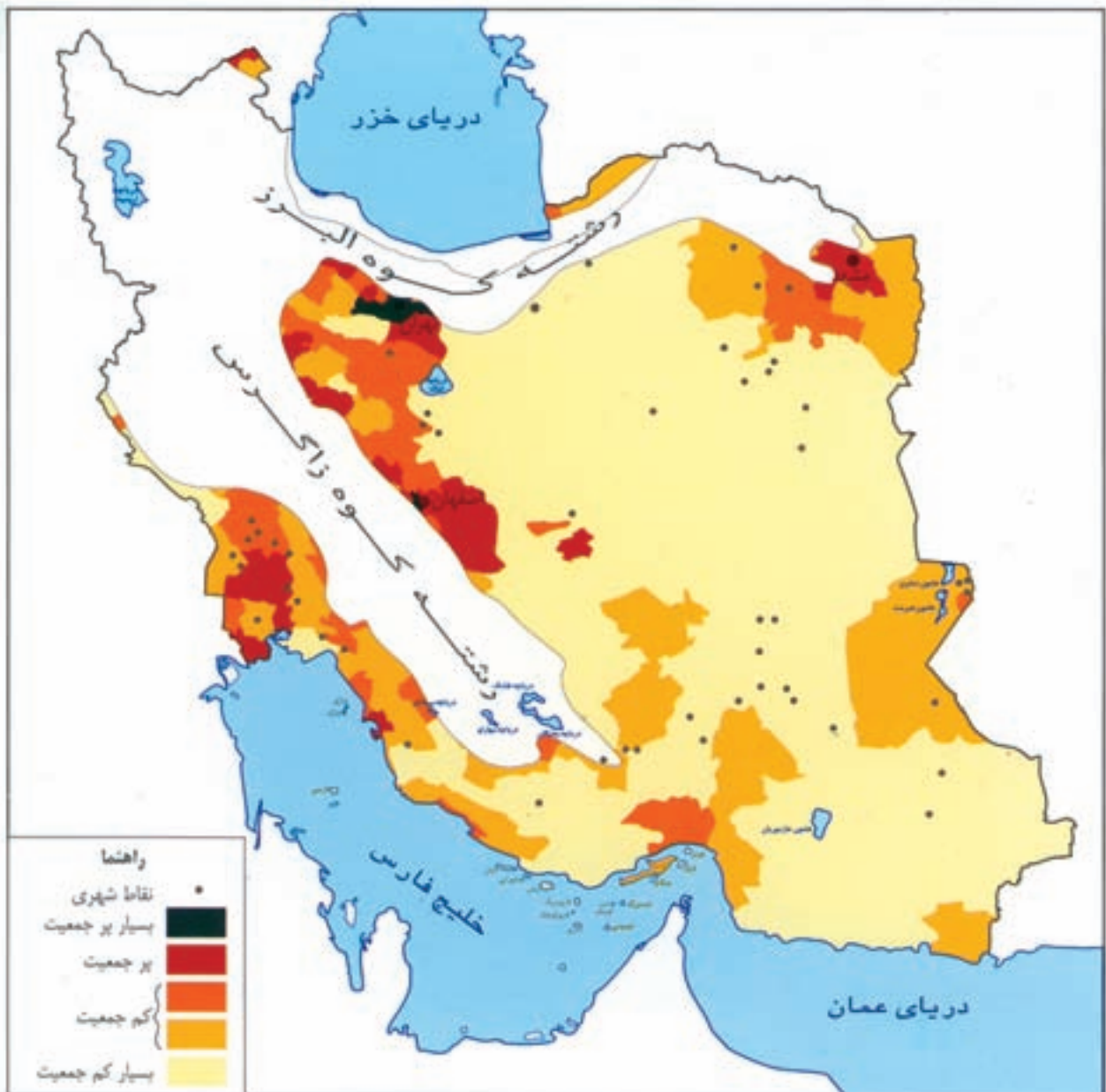
۳- استپ چه نوع پوشش گیاهی است؟

ویژگی های انسانی ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی چیست؟

جمعیت

بودن شرایط زندگی در کوهپایه ها به ویژه دامنه های البرز و زاگرس، در این مناطق زندگی می کنند. اکنون به رنگ های قهوه ای و قرمز توجه کنید. این رنگ ها نشان دهنده ی چیست؟ در این ناحیه، جمعیت نسبتاً زیادی در شهرها زندگی می کنند که علت آن، وجود عواملی چون معادن، کارخانه ها و گسترش بازرگانی است.

به نقشه ی زیر توجه کنید. کدام رنگ بیشترین وسعت را دارد؟ این رنگ نشان دهنده ی چیست؟ همان طور که می بینید، بیش تر قسمت های این ناحیه کم جمعیت است. تراکم جمعیت در ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی یکسان نیست. بیش تر مردم به علت مساعد

شکل ۳۱- نقشه ی پراکندگی جمعیت در ناحیه ی بیابانی و نیمه بیابانی